

Kitap Eleştirisi

Bliquez, Lawrence J., **The Tools of Asclepius Surgical Instruments in Greek and Roman Times**, Studies in Ancient Medicine (SAM) 43, Brill Yayınları, Leiden / Boston, 2015, xxxvi + 440 sayfa (95 siyah beyaz şekil). 150,00 €. ISBN: 9789004279070; E-ISBN: 9789004283596; ISSN: 0925-1421; Boyutları: 3,2 x 15,9 x 23,5 cm; PubMed ID: 25812197.

[196]

Daniş Baykan¹

¹ Daniş BAYKAN, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Güllapoğlu Yerleşkesi, TR 22030, Merkez/EDİRNE; danisbaykan@gmail.com / danisbaykan@trakya.edu.tr.

Antik tıp âletleri ve bağı oldukları kontekstlerin değerlendirilmesinde uzman olan Prof. Dr. Lawrence Bliquez'in kendisinin de önemsemediği daha önceki yayınlarından biri de *Roman Surgical Instruments and Other Minor Objects in the National Archaeological Museum of Naples* (Napoli Ulusal Arkeoloji Müzesindeki Roma Dönemi Cerrahi Aletleri ve Diğer Küçük Buluntular), başlıklı çalışmasıdır. Metin, Pompeii buluntuları ve meşhur "Cerrah Evi" konusunda birçok bilineni değiştirmiştir (Bliquez 1994). Yayınlarının geneli Antik cerrahi aletlerin yayılımları, isimlendirilmeleri ve tanımları üzerinedir. Tanıtacağım kitap yazarın ifadelerine göre kendisinin jübile yayınıdır. Bliquez'in kitabının çıkış noktasını, John Stewart Milne'nin 1907 yılında yayınlanan *Surgical Instruments in Greek and Roman Times* (Yunan ve Roma Dönemlerinde Cerrahi Aletler) kitabı oluşturmaktadır. Milne eserini kaleme aldığı dönemde, yalnızca tek tek bazı buluntular ile birkaç hekim mezarı ve Pompeii yerleşimi kontekstleri bilindiğinden; Bliquez'in arzusu Milne'yi temel almak ve onu yeni buluntularla güncellemektir. Yunan ve Roma cerrahlarının kullandığı araç gereçlerin ve tedavilerin geniş kapsamlı ilk İngilizce sunumunu yapan Milne'nin eseri özellikle cerrahi aletlere Antik kaynaklardaki göndermeler açısından ilk başvuru kaynağı olmaya yüz yılı aşan bir süre devam etmiştir.

Brill Yayınları'nın 2014 Kasım ayı yayın programında olan kitap, 2015 Ocak ayında piyasaya çıkmış, *Studies in Ancient Medicine (SAM)* serisinin 43. sayısı olarak yayınlanmıştır. John Scarborough, Philip J. van der Eijk, Ann Ellis Hanson ve Joseph Ziegler, bu serinin editörleridir. Yazar kitabı Dionigio Magnani'nin anısına (Alla cara memoria di Dionigio Magnani) adanmıştır. Kitabın başlangıcında, dış ve iç kapaklar ardından İçindekiler (*Contents: vii-viii*), Önsöz (*Preface: ix-xi*) ve kısaltma Listesi (*Abbreviations, Short Titles: xii-xiii*) yer almaktadır. Alfabetik olarak düzenlenmiş tıp tarihi konusunda günümüze kadarki mevcut çevirilerinin çoğunu içeren kapsamlı bir Antik kaynak kaynakçası (*Primary Sources and Translations: xiii-xxiv*) ve Yunanca orijinalleri Latinceye çevrilmiş Antik kaynakların İngilizce listesi (*Traditional Latin Titles of Greek Works and Their Short Titles in English: xxiv-xxvii*) kaynaklar kısmını (*Sources: xii-xxvii*) oluşturmaktadır. Sonrasında kitap sonunda yer alan görsellerin, ne olduklarına ait bir Liste (*List of Figures: xxviii-xxxii*) ile bu görsellerin nereden alındıklarını ve izinlerini içeren bir diğer Liste (*Acknowledgement and Permissions for Figures: xxxiii-xxxv*) bulunmaktadır.

Giriş (*Introduction: 1-22*) başlıklı 1. Bölüm (*Chapter 1: 1-22*) içerisindeki alt başlıklar oluşturulurken hem Milne'nin eserindeki gibi Antik kaynaklar irdelenmiş hem de geçtiğimiz yüzyılda tespit edilmiş tıp aletlerine göndermeler yapılmıştır. Antik tıp aletleri konusunun genel özelliklerine değinilen giriş kısmı: Günümüzde Tıp Aleti Çalışmaları (*The Study of the Instruments in Modern Times: 1-2*), Erken Dönem Tıp Aleti Çalışmaları (*Earlier Work on the Instruments: 2-6*), Adlandırma Vurgusu (*Emphasis on Nomenclature: 6-8*), Cerrahlar: Yetiştirme ve Uygulama (*Surgeons: Training and Practice: 8-14*), Aletlerin Tasarım ve Üretimleri (*Design and Manufacture of Tools: 14-16*), Alet ve Gereçlerin Malzeme, Özellik ve Vasıfları (*Material, Characteristics and Quality of Tools and Paraphernalia: 16-20*),

Cerrahi Nasıl Başarılıydı? (*How Successful were the Surgeries?: 20-22*) başlıkları altında detaylandırılmıştır. Giriş, kitabın devamındaki birbirinden farklı dönemleri içeren bölümlerin (2. Bölüm: MÖ 6-4. yüzyıl; 3. Bölüm: Makedon Krallığı; 4. Bölüm: Roma İmparatorluğu) rahat anlaşılabilmesi amacıyla, Antik kaynak ve arkeolojik verilere dayanarak, tıp aletlerinin malzeme, tasarım ve üretimleri ile hekimlerin eğitim ve uygulamaları gibi temel bilgileri içermektedir.

2. Bölüm (*Chapter 2: 23-50*) Hippokratik Cerrahi ve Cerrahi Aletler (*Hippocratic Surgeries and Surgical Tools: 23-50*) başlıklıdır. Bu bölümde başta Hippokratik külliyyat (*Corpus Hippocraticum*) olmak üzere Yunan kaynakları temel alınarak Antik kaynaklarda geçen alet ve malzeme üzerine sınıflandırmaya gidilmiştir. Bu sınıflandırmada hacamat kapları (*Cupping Vessels: 25-27*), kesici ve deliciler (*Cutting and Puncturing Instruments: 27-30*), dağlayıcılar (*Cauteries: 30-32*), sondalar (*Probes: 33-38*), kemik ve diş aletleri (*Bone and Tooth Instruments: 38-40*), tutucular, ayırıcılar (*Forceps, Retractors: 40-42*), jinekolojik aletler (*Gynecological Tools: 42-44*), tüpler (*Tubes: 45-48*), spekulum? (*Speculum?: 48-50*) yer almaktadır. Bölümün sonunda yer alan Hippokratik miras (*Hippocratic Survivals: 50*) kısmında ise günümüze ulaşmış alet kıtlığından ve bunun olası nedenlerinden bahsedilmekte ve bunlar arasında hacamat kaplarının gerek betim gerekse buluntu olarak daha çok olmasının nedeni, hacamat kaplarına yüklenen ikonografik anlamla açıklanmaktadır.

|198|

Hellenistik Katkı (*The Hellenistic Contribution: 51-55*) başlıklı 3. Bölüm (*Chapter 3: 51-55*), Makedon Krallığı Dönemi ile ilgili sınırlı bilgimiz olduğundan, ayrıntılar için bazen bir önceki “Hippokratik Cerrahi ve Cerrahi Aletler” bölümünde bahsedilen Hippokratik külliyyata (*Corpus Hippocraticum*), bazen de sonraki “İmparatorluğun Aletleri” bölümündeki ilgili aletlerin bahislerine göndermeler yapılmaktadır. Bu bölüm kronolojik sıranın takibi açısından “İmparatorluğun Aletleri” adlı ve kitabın asıl özünü içeren ana bölüm öncesinde yer almaktadır.

İmparatorluğun Aletleri (*Tools of Empire: 56-297*) isimli 4. Bölüm (*Chapter 4: 56-297*) kitabın ağırlıklı konusunu içermekte ve Roma İmparatorluk Döneminde kullanılan cerrahi aletleri kapsamaktadır. Aletler bazıları iğne, tüp, sonda ve kanca gibi biçimlerine, bazıları kesici, delici, dağlayıcı, ayırıcı ve tutucu gibi kullanım amacına, bazılarıysa kan alma, jinekoloji ve doğum gibi müdahale alanına göre sınıflanmıştır. Her sınıflandırma kendi içinde Antik kaynaklarda geçiş şekli ve Antik kaynaklardaki adlandırmalara uygun olarak detaylandırılmıştır. Bölümün ilk aleti olarak Kan Alma/Hacamat Kapları (*Cupping Vessels: 56-72*) seçilmiştir. Antik kaynaklardaki veriler, baş kısmından başlayarak vücudun kan alan bölgelerine göre sınıflandırılmıştır. İkinci alet grubu kesici ve delicilerdir (*Cutting and Puncturing Instruments: 72-108*). Genel kullanım amaçlı neşterler ve kesicilerden (*Scalpels and Dissectors: smile, smilion, similarion, scalpellus, Ferrum as knife, Ferramentum*) sonra kullanım amacına göre Antik kaynaklarda ayırt edilen veya tanımı yapılan kesicilere geçilmiştir. Özel amaçlı kesiciler arasında hacamat baltası (*Phlebotome ve Lancet/Katias*), kanca/karga gagası şeklinde bıçak (*Raven/Crow*), cerrahi dikiş bıçağı (*Suture Knife*), göz neşterleri (*Knife for Excision of Pterygium ve Kephallike (?) Smile*), uzun kesici (*Skolopion/*

Skolopomachairion), tümör/kitle bıçağı (*Polyp Knife*), çift taraflı kesici (*Amphismile/Amphismilon*), ıspatula bıçak (*Spatula Knife/Spathion*), yarım ıspatula bıçak (*Half Spatula Knife*), mesane neşteri (*Lithotomy Knife/Lithotomon*), bademcik kesici (*Tonsillotome*), küçük dil kesici (*Knife for Excision of the Uvula/Staphulotomon*), fistül kesici (*Fistula Knife*), Ustura (*Razor*) ve makas (*Bow Shears*) yer almaktadır. Üçüncü ve en önemli alet grubunu oluşturan Sondalar (Ispatula ve Kaşıklar Dâhil) (*Probes -Including Spatulas and Spoons-:108-147*) kısmı çok sayıda alt başlık içermektedir. İğneler (*Needles: 147-157*) başlığı altında dağlayıcı veya delici gibi Antik kaynaklarda geçişlerine göre sınıflandırılan gözlü iğneler (*Eyed Needles*) ve katarakt ve göz için diğer iğneler (*Needles for Cataracs surgery and other Eye Conditions*) ele alınmıştır. İğneler başlığının sonunda Antik trokarın (*Trocar?*) iğneli olup olmadığının tartışılmıştır. Dağlayıcılar (*Cauteries: 157-173*), Antik kaynaklarda geçtiği adlara göre sınıflandırılmıştır. At başlıklar şu şekildedir: ustura (*Razors*), ıspatula veya ıspatula formunda dağlayıcı (*Spatula or Cautery in the Form of a Spatula*), Stylus, koruyucu bir tüple uygulanan dağlayıcı (*Cautery Applied Through a Protective Tube*), dağlayıcı olarak tüp (*Tube as Cautery*), üçgen dağlayıcı (*Triangular Cautery*), iğne (*Needle*), hilal dağlayıcı (*Lunated Cautery*), trident formlu dağlayıcı (*Trident Shaped Cautery*), dişli/tırtıklı dağlayıcı (*Serrated Cautery*), bıçak, çivi, tuğla, mercimek ve gama harfi şeklindeki dağlayıcılar (*Cauteries Shaped Like Knives, Nails, Bricks, Lentils and Letter Gamma*), zeytin dağlayıcı (*Olivary Cauteries*), lakrimal delikler için dağlayıcı (*Cautery for Aigilops / Fistula Lachrymalis*) ve dağlamada kullanılan tabii malzemeler (*Natural Substances Used in Cauterization*). Ayırıcı ve kancalar (*Retractors and Hooks: 173-183*), keskin (*Sharp Hook*), kör (*Blunt or Blind Hook*), varis (*Varix Extractor*) ve mesane (*Lithotomy Hook*) kancaları şeklinde detaylandırılmıştır. Kemik ve diş cerrahisinin ele alındığı kısımda (*Bone and Tooth Instruments: 183-207*), testere (*Saw*), delgi (*Drills*), keski (*Chisel and Gouge, Lenticular*), çekiç (*Hammer/Mallet*), kazıyıcı (*Curette, File and Raspatory*), kaldırıncı (*Bone Lever/Elevator, Wedge/Stake for Reduction, Periosteal Elevator for the Pericranium*), tutucu (*Bone/Sequestrum Forceps*), beyin zarı koruyucu (*Guard/Protector Meningophulax*) gibi aletlere ve diş temizleyicilere (*Instrument for Freeing Gums from Teeth*) değinilmiştir. Ele alınan diğer alet grupları tüpler (*Tubes: 207-233*), tutucular (*Forceps: 233-249*), jinekoloji ve doğum aletleri (*Gynecological and Obstetrical Instruments: 249-262*), cerrahiye yardımcı diğer gereçler (*Miscellaneous Parasurgical Items: 262-273*) ve kaplardır (*Vessels / Containers: 273-297*).

Son ve kapsamlı olan “İmparatorluğun Aletleri” isimli bölümden sonra buraya kadar ele alınamayan ve bahsi geçen alet gruplarına dâhil edilmeyen diğer alet, malzeme ve gereçlerin (*Materials, Sutures, Plugs etc.299-347*) bulunduğu ek bölüm (*Appendix 299-347*) yer alır. Ardından gelen kısa bir ek yazı (*Postscript 348*), kaynakça (*Bibliography 349-365*), genel (*General Index 366-373*), Yunanca (*Greek Index 374-377*) ve Latince indeksler (*Latin Index 378-379*) ile şekiller (*Figures 383-439 -95 adet-*) kitabın sonunu oluşturmaktadır.

Kitap genelinde toplam 1418 dipnot kullanılması Antik kaynak alıntılarının zenginliği yanı sıra anlatımlardaki aletlere verilen maddi kültür örneklerinin çokluğunu göstermektedir. Başlangıçla birlikte tüm kitap geneli için söyleyebileceğimiz son buluntularla

güncelleme girişiminde, çok defa vurgu yapılan son dönemin en önemli iki tıp aleti konteksti öne çıkmaktadır. Bunlar İtalya'dan Rimini cerrah evi ve Anadolu'dan Alliano yerleşimidir. Alliano ve Rimini gibi yeni buluntu merkezleri ile birçok yeni hekim mezarı konteksti Bliquez'in kitabının önemini ve güncelliğini ortaya koymaktadır. Nihai yayını henüz gerçekleşmemiş olan Rimini eserleriyle yapılan karşılaştırmalar genellikle konuyu çalışan Ralph Jackson ile yapılan görüşmelere dayanmaktadır. Bliquez, yayınlanan Alliano eserlerinden (Baykan 2012) onun üzerinde farklı âletle karşılaştırma yapmış (Bliquez 2015: 62, 122, 155, 164, 204, 224, 226, 236, 244, 245-246, 247) ayrıca Alliano görsellerinden üçünü kendi levhalarında kullanmıştır (Bliquez 2015: Lev.61, 67 ve 94). Bu iki yerleşimle birlikte, Milne'nin özellikle üzerinde durduğu Pompeii buluntuları da en çok karşılaştırma yapılanlar arasındadır. Pompeii buluntuları noktasında da Bliquez'in daha önceki bu buluntularla ilgili kontekst belirleme ve mekân analizi çalışmaları yapmış olmasının (Bliquez 1994) son kitabına katkısı yadsınamaz. Hekim mezarı kontekstlerinin tıp aleti saptamalarında son derece önemli olduğunu bilen Bliquez, Künlz tarafından yayınlananlar (Künlz 1983) başta olmak üzere birçok mezar kontekstinden karşılaştırmalarında yararlanmıştı.

Antik cerrahi araç-gereç ve tedavileri ve bunlara Antik kaynaklardaki göndermeleri derleyen Milne'nin 1907 yılında yayınladığı kitabı şüphesiz günümüze kadar konuyla ilgili araştırmacılar tarafından çokça kullanılmıştır. Hatta bu kullanım bazen, intihale varan, bire bir çevirilere dönüşmüştür. Milne'nin kitabında yer almayan birçok Antik kaynak göndermesine ve Antik yazarlarda bahsedilen alet adlandırmaları ile tanımlamalarına Bliquez'in bu kitabında değinilmesi maddi kültür verileriyle eşleştirme kadar Antik kaynakların taranmasının da özenle gerçekleştirildiğini göstermektedir. Yüz yıldan uzun bir süre Antik cerrahi aletler konusunda ilk başvuru kaynağı olan Milne'nin yerini sanırım haklı olarak Bliquez'in bu kitabı alacaktır.

Kaynakça

Baykan, D.

2012 *Alliano Tıp Aletleri / Surgical Instruments From Alliano*, Studia ad Orientem Antiquum 2, İstanbul.

Bliquez, L.

1994 *Roman Surgical Instruments and Other Minor Objects in the National Archaeological Museum of Naples*

2015 *The Tools of Asclepius Surgical Instruments in Greek and Roman Times*, Studies in Ancient Medicine 43, Boston.

|201|

Künzl, E.

1983 *Medizinische Instrumente aus Sepulkralfunden der römischen Kaiserzeit*, Bonn.

Milne, J.

1907 *Surgical Instruments in Greek and Roman Times*, Oxford.